

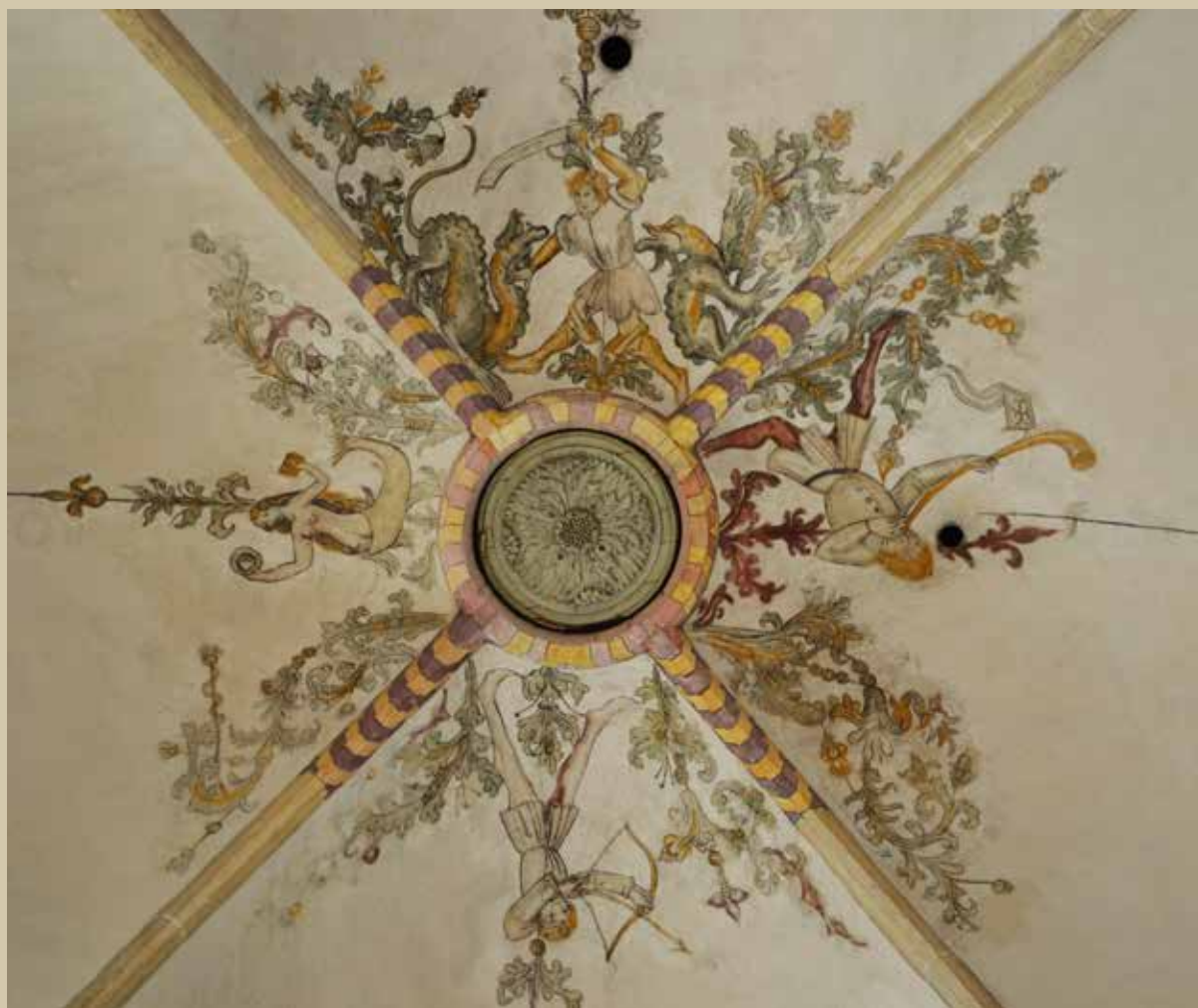

iniatuur

Jaargang 20

1

apr. 2016

Vereniging Vrienden Martinikerk

Secretariaat
Martinikerkhof 3
9712 JG Groningen

Telefoon
050 311 12 77

E-mail
vriendenmartinikerk@gmail.com

Website
www.vriendenmartinikerk.nl
www.martinikerk.nl

Colofon

Redactie
Marlies van Kruining
Antoine van der Meer
(redactiesecretaris)
Sybren Sybrandy
Tonko Ufkes
Jan Visser

Medewerkers
Eric Bos
Leo van Doeselaar
Sybren Sybrandy
Jan Visser

E-mail
info@martinikerk.nl

Druk
Marnedrukkers, Leens

et "Hemelgat" in de Martinikerk (zie het artikel op pagina 3 en 4)

Foto: Antoine van der Meer

1

an de redactie

In dit nummer aandacht voor een nietig detail van de Martinikerk, de gaten in de gewelven, die soms wel degelijk ook een functie hadden. Jan Visser heeft zich uitvoerig verdiept in "hemelgaten", Himmellöcher, die dikwijls in de gewelven van middeleeuwse kerken zijn te vinden. Vormen ze inderdaad een rechtstreekse toegang tot de hemel, zoals het woord zegt? Ook wordt nog een ander detail van de kerk besproken, de afbeelding van Maria gezeten op haar troon. En verder natuurlijk nieuws en nieuwtjes over de Martinikerk en de Vereniging van Vrienden van de Martinikerk.

Marlies van Kruijning, Antoine van der Meer, Sybren Sybrandy, Tonko Ufkes, Jan Visser

genda Martinikerk

(zie voor de meest actuele stand ook "Agenda" onder www.binnenstadskerken.nl)

Kerkdiensten

Wijkgemeente Martinikerk:

Elke zondag: 9.30 uur en 19.00 uur
(op de tweede zondag van de maand om 17.00 uur)
www.wijkgemeente-martinikerk.nl

GSp - Studentenplatform voor Levensbeschouwing:

Elke zondag: 11.30 uur en twee keer per maand Vesper:
17.00 uur (1 oktober tot 1 juni)
www.gspweb.nl

Toeristische openstelling Martinikerk

Vanaf eind april zetten we de deuren weer wijd voor u open. Op de website vindt u onze openingstijden.

Contactgegevens Martinikerk:

Martinikerkhof 3, 9712 JG Groningen
tel: 050-3111277
E-Mail: info@martinikerk.nl
website: www.binnenstadskerken.nl
 @Martinikerk

zaterdag 16 april

Jaarvergadering en lezing VVM door Jasper in 't Veld

Aanvang vergadering: 10.00 uur
Aanvang lezing: 11.15 uur
zie verder pagina 8

zaterdag 16 april

Ode aan Bach

The Bach Orchestra of the Netherlands, Olga Zinovieva,
Martinus Leusink, Sytse Buwalda,
Pieter Jan Leusink, dirigent
Aanvang: 19.30 uur
Toegang: € 35,00 (met kortingscode DK77)

zaterdag 23 april

Amerikaanse en Russische componisten van de 19e en 20e eeuw

Leeuwarder Kamerkoor
Aanvang: 20.15 uur

zaterdag 30 april

Bach in de Martinikerk VI: 'Ostinato'

Erwin Wiersinga, orgel
Aanvang: 20.00 uur
Toegang: € 10,00 (incl. een glas wijn)

zaterdag 7 mei

Masterclass op het orgel door Leo van Doeselaar

Tijd: van 10.00 tot 13.00 uur
Actieve deelname: € 25,00
opgave via info@martinikerk.nl

14 tot en met 28 mei

Van figuratief naar abstract

Tentoonstelling in het kader van De Klassieke Salon
zie verder pagina 6

zaterdag 14 mei

Orgeldag Noord Nederland

Tijd: van 10.00 tot 16.00 uur

18 mei tot en met 16 juni

Eindig in eeuwigheid

Tentoonstelling Gijs Elzinga
zie verder pagina 8

vrijdag 27 mei

cd presentatieconcert Le Picard orgel

Leo van Doeselaar, Erwin Wiersinga en The Northern Consort
Aanvang: 20.00 uur
Toegang: € 17,50 (in voorverkoop € 15,00)
zie verder pagina 5

5 juni tot en met 26 juni

Examenwerk afdeling beeldhouwen De Klassieke Academie

zie verder pagina 6

vrijdag 10 juni

Royal Music of Händel and Purcell

The Bach Orchestra of the Netherlands
Olga Zinovieva sopraan
Sytse Buwalda countertenor
Frank Anepool trompet
Pieter Jan Leusink dirigent
Aanvang: 19.30 uur
Toegang: € 35,00 (met kortingscode DK77)

zondag 12 juni

Plenum zingt Kolossale Barok

Aanvang: 15.00 uur
Toegang: gratis, collecte bij de uitgang

woensdag 15 juni

Benefietconcert voor het nieuwe Schnitger-orgel in de Lutherse Kerk

Ton Koopman, orgel
Aanvang: 20.00 uur
Toegang: € 15,00

Het “Hemelgat” in zowel de Martinikerk als in de Der Aa-kerk

Jan Visser

De stad Groningen kende vanaf de middeleeuwen twee hoofdkerken: de Martinikerk en de Der Aa-kerk. De oudste delen zijn in dezelfde tijd gebouwd, in de eerste helft van de 13e eeuw. De sporen van de Romaanse bouw zijn in de Martinikerk beter zichtbaar dan in de Der Aa-kerk. Die sporen herkennen we dankzij de afbeelding van de Martinikerk op het stadszegel uit 1245. Beide kerken zijn in later eeuwen echter totaal verschillend verbouwd.

Maar er zijn enkele interessante details die wel een sterke overeenkomst vertonen en vandaag nog steeds zichtbaar zijn: beide kerken hebben een zogenaamd “Hemelgat”, en beide kerken hebben een bijna identieke schildering die is aangebracht ná de Reductie van Groningen (1594).

We focussen ons in dit artikel op dat “Hemelgat”.

Wat is een “Hemelgat”?

Wie in de Martinikerk naar boven kijkt, naar de gewelven, valt het nauwelijks op; maar wie boven over de gewelven van het schip van de kerk loopt, ziet met verbazing dat boven het midden van het tweede dwars-schip vanaf de toren een groot hijswiel met een dik touw is aangebracht. Daaronder is een luik in het gewelf dat een gat van ca. 60 cm bedekt. Waarvoor diende dat?

Wel, zo’n constructie treffen we aan in meer grote middeleeuwse kerken. Doorgaans wordt dit aangeduid als “Hemelgat”, in het Duits Himmelloch. Door dit gat werd op Hemelvaartsdag een beeld van Jezus omhooggetrokken als zichtbaar teken van de hemelvaart van Jezus.

Men zag Hem letterlijk voor eigen ogen opstijgen. Vaak ging hieraan een processie met het beeld vooraf tot onder het gat van het gewelf, en onder het zingen van “Ascendo ad Patrem” (Ik ga op tot mijn Vader) werd het beeld omhooggetrokken, al dan niet met trompetgeschal van boven.

Soms ging ook met Pinksteren het Hemelgat open. Dan liet men daaruit witte duiven door de kerk vliegen als teken van de komst van de Heilige Geest. Ook liet men zelfs een afbeelding van de Satan naar beneden vallen, samen met ontploffend buskruid. Hij was immers uit de hemel geworpen en overwonnen (vlg. Openbaring 12: 9).

Dit was een soort volksvermaak.

De kerk was Rooms Katholiek en daarin was aanschouwelijk onderwijs belangrijk, in het bijzonder over de Passiegeschiedenis, omdat in de middeleeuwen het kerkvolk grotendeels analfabeet was. Vandaar dat in allerlei schilderingen het leven van Jezus is weergegeven, zoals in de secco’s in het koor van de Martinikerk. Schilderingen zijn echter statisch, maar juist bij de herdenking van de hemelvaart van Jezus kon een stukje realiteit worden getoond, naar aanleiding van Handelingen 1: 9 “en Hij werd opgenomen terwijl zij het zagen, en een wolk ontrok Hem aan hun ogen”.

Het “Hemelgat” in de Der Aa-kerk (Foto: Jan Visser)

Er zijn beelden teruggevonden die hiervoor gebruikt zijn, b.v. het beeld van Meester Arnt voor de kerk van Kleef, waar aan de achterkant de ringen zichtbaar zijn waaraan het beeld werd opgehesen. Met de Reformatie werd een einde gemaakt aan deze vorm van devotie. Het Hemelgat werd vaak dichtgetimmerd: “Geen Roomsche poppenkast meer”. En alle schilderingen werden onzichtbaar gemaakt door de kerken met kalk te witten, zoals ook gebeurd is in de Martinikerk en de Der Aa-kerk. De kerken werden nu gebruikt voor de Protestantse liturgie, en die is sober, meer gericht op het luisteren naar het Woord. Het enig zichtbare daarin is het gebruik van de sacramenten Doop en Avondmaal.

De Der Aa-kerk wel en de Martinikerk niet? Een discussie

In diverse grote middeleeuwse kerken is dit Hemelgat vaak nog wel zichtbaar, b.v. in de Sint Joriskerk te Amersfoort, de Grote Kerk te Breda, de Lebuinuskerk te Deventer, de Sint Stephanuskerk te Hasselt en de Sint Walburgiskerk te Zutphen. Ook in diverse kerken in Duitsland. Maar de luiken zijn meestal vastgezet of voorgoed gesloten.

In onze Martinikerk is dit niet zo: het luik kan er nog steeds af.

Vanaf 1468, nadat de eerste toren was ingestort, is de kerk uitgebreid met twee dwarsschepen in westelijke richting. Toen is dit hijsgat aangebracht, evenals de schilderingen op de gewelven.

Het "Hemelgat" in de Martinikerk van bovenaf gezien
(Foto: Jan Visser)

In de Der Aa-kerk is ook zo'n Hemelgat. Bij de restauratie in de jaren tachtig in de vorige eeuw zijn daar rondom het Hemelgat schilderingen uit 1493 weer tevoorschijn gekomen vanonder dikke lagen witkalk. Hierin is een voorstelling te zien van de voeten van Jezus als laatste wat van Hem zichtbaar was. Duidelijk verbonden met de hemelvaart.

De schilderingen in de Martinikerk hebben die verbinding niet. Daar zijn rondom het Hemelgat vier figuren afgebeeld die eerder doen denken aan de jacht: een man met een hoorn, een man met een zwaard, een man met een pijl-en-boog en een zeemeermin. Volgens Van der Werff en Kroezen en Schoneveld zijn dat afbeeldingen van de Vastelavond, de avond voor het begin van de vasten in de lijdensstijd, de laatste avond van het carnaval. Dit zou dus lichtzinnige vrolijkheid verbeelden, een waarschuwing tegen een ondeugdelijke moraal. De verbinding met de hemelvaart van Jezus ontbreekt hier. Om die reden noemt Kees van der Ploeg het gat in het gewelf van de Martinikerk geen Hemelgat; hij veronderstelt dat hierdoor bouwmaterialen omhoog getakeld werden. Dit is echter niet logisch: immers het gewelf was reeds gereed en de dakconstructie ook (want daaraan is het grote hijswiel bevestigd). Welke bouwmaterialen zouden dan nog door dat nauwe gat omhoog moeten? En was dat dan in de Martinikerk anders dan bij al die andere kerken met een dergelijk hijsgat?

Ook het ontbreken van schilderingen met betrekking tot de hemelvaart rondom het hijsgat is geen reden om het hijsgat in de Martinikerk geen "Hemelgat" te noemen. Immers, ook in andere kerken ontbreken die: rondom een hijsgat zijn meestal prachtige schilderingen aangebracht, met engelen, of distels en lauwerkransen. Rond het Hemelgat in de Sint-Joriskerk in Amersfoort zijn in de vijftiende eeuw vier schilderingen aangebracht: aan de oostzijde een zegenende God de Vader met wereldbol, aan de noordzijde de arma Christi (= de lijdensattributen van Christus), aan de westzijde de duif als symbool van de Heilige Geest, aan de zuidzijde Maria met het kind. De Lebuinuskerk in Deventer heeft twee musicerende engelen. In de Der Aa-kerk laat de schildering alleen de voeten en een stukje kleed van Jezus zien.

Een derde argument tegen de stelling van Van der Ploeg is: waarom zou er met betrekking tot het hijsgat in de gewelven verschil zijn tussen de Martinikerk en de Der Aa-kerk? Was de ene kerk "devoter" dan de andere? Was er verschil in geloofsbeleving tussen de verschillende parochies? Wie gaf opdracht tot die schilderingen, of was het de vrijheid van de kunstenaar? Of waren het verschillende kunstenaars? Een antwoord op deze vragen is voer voor historici.

Maar voorlopig blijven de rondleiders in de Martinikerk ons hijsgat gewoon "Himmelloch" noemen!

Literatuur:

- Wikipedia onder de lemma's Himmelloch en Hemelgat
- E.O. van der Werff, „Martini, kerk en toren“ (2003)
- J.E.A. Kroezen e.a., „De Groninger cultuurschat: kerken van 1000-1800“ (2008), pag. 87 – 102
- J. Schoneveld, „Een vastelavond in de Martinikerk“, in Groninger Kerken 5 (1988) pag. 5-12
- C.P.J. van der Ploeg, „Het gat in de hemel van de Der Aa-kerk“, in Groninger Kerken 18 (2001), pag. 37- 47

resentatie nieuwe cd Le Picardorgel

Leo van Doeselaar

De titulaire organisten van de Martinikerk, Leo van Doeselaar en Erwin Wiersinga namen in de herfst van 2015 in samenwerking met The Northern Consort onder leiding van Hanneke Wieringa een nieuwe cd op met als middelpunt het Le Picardorgel in het koor van de Martinikerk.

De nieuwe cd **Organo Concertante** wordt op 27 mei gepresenteerd tijdens een feestelijk concert in het koor van de Martinikerk. Die avond wordt het gehele programma van de cd met concertante werken voor orgel met strijkers en blazers van Carl Philipp Emanuel én vader Johann Sebastian Bach, George Frideric Händel en Wolfgang Amadé Mozart live gespeeld. Na afloop van het concert is er gelegenheid samen met de musici wat te drinken (alle bezoekers ontvangen een gratis drankje) en de cd aan te schaffen met een eenmalige korting van 20% (€12 i.p.v. €15). De organisten zullen de cd's met plezier signeren.

Het Le Picard-koororgel werd in 1744 gebouwd voor de kloosterkerk van Nunhem en in 2001 gerestaureerd door de firma Verschuieren.

Het elegante instrument is bij uitstek geschikt om samen te spelen met andere historische instrumenten, niet alleen vanwege overeenkomstige klankesthetiek, maar vooral ook vanwege de in de 18e eeuw gebruikelijke toonhoogte (Kamerton, a'=415 Hz) en ongelijkzwevende stemming. Een bijkomend groot voordeel is de gelijkvloerse plaatsing van het orgel in het koor van de Martinikerk. De strijkers en blazers kunnen zich mooi half rond om het orgel groeperen.

De opgenomen Concerti, Sinfonia's en Kerksonate van de grootste componisten uit hun tijd geven een staalkaart van de specifieke mogelijkheden van het Le Picard-orgel.

De ruimte in het koor voor dit concert is beperkt. Wees dus snel met reserveren op www.klassiekemuziek.nl!

Repetitie voor de opname van de cd (Foto: Ipe van der Deen)

Van figuratief naar abstract

Eric Bos

DE KLASSIEKE
SALON

De Klassieke Academie voor beeldende kunst in Groningen bestaat 10 jaar. Vanaf 2005 bleek de academie in een grote behoefte te voorzien van mensen die klassiek vakonderwijs wilden volgen en daarvoor op de reguliere academies niet terecht kunnen. In 2010 werd de schilderopleiding uitgebreid met een dependance beeldhouwen waardoor ons land sinds lange tijd weer een echte beeldhouwopleiding rijk is. Op gezette tijden voorziet de Klassieke Academie in publiciteit in de vorm van manifestaties zoals het geven van demonstraties schilderen en beeldhouwen, workshops, masterclasses en exposities met werk van alumni en docenten of, zoals dit jaar, een grote expositiemaniestatie onder de titel *De Klassieke Salon*. Op 19 locaties in het Noorden exposeren 130 schilders en beeldhouwers. Eén van de locaties is de Martinikerk in Groningen. Daar presenteert een groot aantal kunstenaars zowel figuratieve als abstracte kunst en alles daartussen.

Edwin Aafjes: Paterno

De exposanten in de Martinikerk komen overal vandaan. Het zijn zowel docenten en alumni van de academie, als ook kunstenaars uit de drie Noordelijke provincies en Ost-Friesland en van elders uit het land. De expositie in de Martinikerk is getiteld: *'Van Figuratief naar Abstract'* en biedt een mooi en gevarieerd overzicht waarop de vele gezichten van de hedendaagse kunst wordt getoond.

De tentoonstelling in het koor van de Martinikerk is geopend van 14 tot en met 28 mei tijdens de reguliere openingstijden van de kerk. Kijk voor de exacte data en tijden op onze website www.martinikerk.nl

Eerste lichting beeldhouwers in de Martinikerk

Eric Bos

De Klassieke Academie voor beeldende kunst in Groningen presenteert dit jaar haar eindexamtentoonstelling voor het eerst in de Martinikerk. De academie viert niet alleen het tienjarige bestaan, maar toont tevens het werk van de eerste lichting afgestudeerde beeldhouwers. Samen met een aantal gelijktijdig afgestudeerde schilders vullen zij de ruimte in het koor en de kooromgang van de Martinikerk.

Het begrip 'klassiek' doet al snel vermoeden dat de opleiding bestaat uit een vorm van hedendaags classicisme, waarbij in het geval van de beeldhouwopleiding gestreefd wordt naar het zo levensecht uitbeelden van mensfiguren. In werkelijkheid is het onderwijs gericht op het eigen maken van tijdloze elementen als expressie, materiaal, overtuigingskracht en vakmanschap. Dat kan op allerlei manieren en op een heel persoonlijke wijze bereikt worden. In de Martinikerk treffen we op de tentoonstelling een staalkaart aan van de verschillende manieren van vormgeven, materiaalgebruik en uitdrukkingswijze. Alles wat voor de beeldhouwopleiding geldt, geldt ook voor de schilderopleiding. In de eerste drie jaren van de vakopleiding trekken de meeste studenten gelijk op in hun ontwikkeling om in de laatste twee Masterjaren uiteen te lopen in doelstelling, niveau, handschrift en stijlrichting. Op de Klassieke Academie geven docenten les met een heel verschillende achtergrond. Ook daarbij gaat het niet alleen om met kleine penselen te leren fijnschilderen, maar ook met grote kwasten snel en expressief te werken, met als doel het beheersen van compositie, vorm en kleur.

De eindexamtentoonstelling in de Martinikerk is te zien van 5 juni t/m 26 juni.

Maria op de troon van Salomo

Sybre Sybrandy, met dank aan Peter Hoffer

Op de zuidoostelijke pijler van het schip van de Martinikerk, de tweede van links voor wie door de hoofdingang naar binnen komt, zien we een afbeelding van Maria op de troon van Salomo. De tand des tijds heeft ook hier zijn werk gedaan, maar de vrouwenfiguur met een kind op haar schoot, en een engel geknield in aanbidding zijn toch wel te onderscheiden.

Dat de troon waarop zij is gezeten de troon van Salomo is leert ons de iconografische traditie. Op de achtergrond zijn ook de contouren van een gebouw, een paleis, te onderscheiden.

Koning Salomo stond bekend om zijn wijsheid, die even legendarisch was als zijn rijkdom. In de Bijbel, in 1 Koningen 3, wordt beschreven hoe Salomo om wijsheid vraagt, als hij van God een wens mag doen: "Vraag wat je wilt", zei God, "ik zal het je geven". Salomo vraagt dan om een opmerkelijke geest, om het volk goed te kunnen besturen, en krijgt als beloning voor deze verstandige wens de rijkdom er bij.

Maria zit op de troon met op haar schoot het Christuskind, "in wie alle schatten van wijsheid en kennis verborgen liggen" (Kol. 2:3). Zo wordt zij daarmee de "troon der (goddelijke) wijsheid", de "sedes sapientiae".

Zo zijn we hier dus ver verwijderd van het Kind in de kribbe: Maria zit als een vorstin op haar troon, met Christus als het koningskind op haar schoot.

Zie ook:
C.P.J. van der Ploeg, Groninger kerken, 16, 2, p. 26-27.

Informatie van de Vereniging Vrienden Martinikerk

Jaarvergadering van de Vereniging Vrienden Martinikerk

De algemene vergadering van de VWM zal plaatsvinden op zaterdag 16 april a.s. in de Kapel van de Martinikerk, aanvang 10.00 uur. De ingang is aan de achterzijde van de kerk, tegenover het Provinciehuis. De leden krijgen de stukken thuisgestuurd als bijlage bij deze Miniatuur of per e-mail als u uw e-mailadres hebt doorgegeven. Wij roepen u op uw e-mailadres aan ons door te geven, zodat wij gemakkelijker en sneller met onze leden kunnen communiceren. U kunt dit doorgeven op vriendenmartinikerk@gmail.com

Vanaf ca. 11 uur zal de jaarlijkse lezing in het schip van de Martinikerk worden verzorgd door drs. Jasper Huis in 't Veld, archeoloog en projectleider bij RAAP Archeologisch Adviesbureau. Hij zal ons iets vertellen over en laten zien van de opgravingen ten behoeve van de bouw van de Oostwand van de Grote Markt en het Groninger Forum. Vooral de periode van de 9e tot de 13e eeuw is interessant: was er nog iets te vinden van het Bisschopshof en het Refugium van het klooster te Wittewierum?

De toegang is vrij, dus maak andere geïnteresseerden hierop attent of neem ze mee. Dat kan helpen om nieuwe leden voor de VWM te werven, want ons ledental is behoorlijk teruggelopen.

De WM heeft van de Belastingdienst de culturele ANBI-status gekregen. Dat betekent voor uw belastingaangifte 2015 dat u uw donatie (binnen zekere grenzen) voor 125 % kunt aftrekken.

Tevens attenderen wij u op de mogelijkheid van een "lidmaatschap voor het leven" of een periodieke gift voor tenminste vijf jaar. Informatie hierover kunt u krijgen bij de penningmeester Gert Zuidema via vriendenmartinikerk@gmail.com

Tenslotte maken wij u erop attent dat de WM sinds kort een eigen website heeft <https://www.vriendenmartinikerk.nl>

Tentoonstelling Gijs Elzinga "Eindig in Eeuwigheid"

Eindig in Eeuwigheid is een ring van dertig prenten en tien gedichten op een strook papier van 15,4 meter lang en 0,50 meter hoog.

Het thema is uitgewerkt in twee, om en om vervlochten, verhaallijnen: 'schepping' en 'jij & ik'. Beide hebben dezelfde tien onderwerpen: begin, geest, licht, plaats, aard, gesternte, vleugels, gaan, gedaan, einde.

Dit zijn ook de titels van de tien gedichten.

Grote prenten verbeelden de verhaallijn 'schepping', de twee kleinere prenten, die daar per onderwerp steeds rechts van staan, de verhaallijn 'jij & ik'. De gedichten die tussen beide jij & ik prenten staan, verbinden de verhaallijnen.

Het kunstwerk hangt rond een hoge koker met een diameter van 5 meter zodat Einde en Begin elkaar raken. Eindig in Eeuwigheid is vanaf 1 juli 2015 op rondreis door heel Nederland en was eerder te zien in Naarden, Enkhuisen, Amersfoort, Eindhoven en Middelburg.

Al meer dan twintig jaar maakt Gijs Elzinga figuratieve prenten met gedichten. De prenten drukt hij van lino's, vaak als legpuzzeldruk. Het gedicht komt zodra de prent klaar is. De combinatie van beeld en taal opent een bijzondere belevingsruimte.

Hij exposeert regelmatig en geeft, op verzoek, lezingen over zijn werk.

Te zien in het schip van de Martinikerk van 18 mei tot en met 16 juni tijdens de reguliere openingstijden van de kerk (zie hiervoor onze website). De kunstenaar is persoonlijk aanwezig op 29 mei

